

Методичний кабінет

**«Роль потенціалу уроку в розвитку
творчих здібностей учнів,
їхньої особистості в умовах здійснення
особистісно зорієнтованого підходу»**

Підготувала
методист училища
Смолярчук Віта Віталіївна

*Учитель – помічник природи,
а не її володар, її будівельник,
а не реформатор.
Я.А.Коменський*

На відміну від традиційного розуміння освіти як суми знань та навичок, нині освіту починають розглядати як процес становлення особистості. Причому особистості, здатної до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, яка вміє використовувати набуті знання, яка прагне реалізувати себе, спроможна змінити на краще своє життя, життя своєї держави.

Для того, щоб виявити творчі таланти, виховати та розвинути особистість, необхідно виробити стратегію її розвитку, а також знати структуру особистості та її складові.

Адже структура особистості містить інтелектуальну, емоційну та соціальну сфери. Для розвитку кожної з них необхідно активізувати внутрішні індивідуальні потенції особистості, які ведуть до вдосконалення. Розвиток та вдосконалення інтелектуальних здібностей (пам'яті, уяви, критичного, логічного, креативного та дивергентного мислення) розвивають і творчі здібності особистості. Адже саме творчість є найвищим виявом людського розуму.

Ще давні філософи стверджували, що мислення входить у наш розум через браму почуттів. Це підтвердив і К.Ушинський, який писав: «Увага – це єдині двері, через які відчуття зовнішнього світу викликають у душі почуття».

На єдність емоцій та інтелекту вказував і Л.Виготський. «Необхідно розвивати емоції, щоб інтелектуальна сфера не домінувала над емоційною», - писав він. Чому ? Тому що тоді людина перетворюється на автомат, а геніальні ідеї, які виробляє цей автомат, можуть не тільки розвинути світ, а й знищити його. Це підтверджують і слова Ч.Дарвіна, який у своїй автобіографії писав, що змолоду був рухливим, емоційним, дуже любив мистецтво, а потім його мозок став машиною для переробки знань.

Згасання емоцій рівнозначне втраті щастя, адже лише розвинута емоційна сфера є джерелом радості, чинником, який активізує всі рівні особистісного буття, є діяльністю, яка вводить учня за допомогою спілкування в розгалужену структуру соціальних ролей.

Завдяки творчій діяльності в учнів розвивається здатність самостійно реалізовувати свої можливості. Отже, самореалізація, яка лежить в основі будь-якого творчого процесу, веде до особистісного зростання.

Реалізувати ідею неможливо без розробки та впровадження відповідних технологій навчання, закладених у методику уроку. То якими ж мають бути технології навчання, спрямовані на творчу самореалізацію особистості?

1. Творчий потенціал особистості здатна нарощувати *науково-дослідна діяльність* учнів. В основі педагогічної підтримки цього

виду діяльності лежить особистісний підхід, який полягає в тому, щоб допомогти кожному учневі вдосконалити свій досвід, розвинути свої здібності, розкрити індивідуальність.

2. Учень виявляє свою ініціативу і творчість у справі, творцем якої себе відчуває. Тому дуже ефективними є прийоми використання рольових ігор. Найвищим їх проявом є *проекти – самостійно спланована та реалізована робота*.
3. Одним із найкращих способів активізувати розумову діяльність, зорієнтувати навчально-виховний процес на розвиток мислення, творчості учнів є *дискусії та дебати*. Адже мислення починається тоді, коли з'являється зацікавленість, виникає протиріччя, проблема.

Нині ліцей має бути не підготовкою до життя, ліцей має бути життям, місцем, де учні не тільки здобувають знання та професійні навички з обраної спеціальності, а й засвоюють та розвивають найвищі людські цінності - чесність, порядність, доброту. Один із філософів сказав, що «світ тримається на доброті. Адже у світі все закономірно. Зло, випромінюване тобою, до тебе повернеться неодмінно».

Великий гуманіст Л.Толстой писав: «Якщо учень не навчився сам нічого «творити», то в житті він завжди тільки наслідуватиме, копіюватиме».

Слід урахувати і той факт, що частка розумової праці майже у всіх професіях постійно зростає, а все більше виконавської діяльності перекладають на машини. Стає очевидним, що творчі здібності людини слід визначити найістотнішою частиною її інтелекту. Завдання їх розвитку – одне з найважливіших завдань. Адже всі культурні цінності, накопичені людством, - результат творчої діяльності людей. І те, наскільки просунеться вперед людське суспільство в майбутньому, визначатиметься творчим потенціалом молодого покоління розвиток якого суспільство поклато саме на навчальний заклад.

“Спочатку я відкривав істини, відомі багатьом», - писав К.Цюлковський. – Потім став відкривати істини, відомі декому, і нарешті став відкривати істини, нікому ще не відомі». Лише три життєві кроки потрібно було зробити автору цих слів, щоб стати видатним винахідником. Але ж це не всім дано, і якщо уважно розглянути поведінку людини, її вчинки в будь-якій сфері діяльності, то можна визначити два основні види діяльності.

Одні дії людини можна назвати *відтворювальними*, або *репродуктивними*. Такий вид діяльності тісно пов'язаний із нашою пам'яттю. Тобто людина відтворює, або повторює вже раніше створені й вироблені прийоми поведінки та дій.

Інший вид діяльності – це творча діяльність, результатом якої є не відтворення колишніх у її досвіді вражень або дій, а створення нових.

Відомий американський психолог Гілфорд, який займався проблемами людського інтелекту, встановив, що творчим особистостям притаманне так зване *дивергентне мислення*. Люди, що мають такий тип

мислення, під час розв'язання будь-якої проблеми не концентрують усіх зусиль на пошуках єдино правильного рішення, а починають шукати його у всіх можливих напрямках, для того щоб розглянути якомога більше варіантів. Такі люди схильні створювати зв'язки між двома елементами, що не мають, на перший погляд, нічого спільного.

Дивергентний спосіб мислення є основним творчим мисленням, що характеризується такими особливостями, як *швидкість, гнучкість, оригінальність, закінченість*.

Отже, можна визначити такі основні напрями розвитку творчих здібностей учнів.

- Розвиток уяви.
- Розвиток якостей і мислення, які розвивають креативність.

Такі напрями розвитку особистості вже зараз можна застосовувати до тих учнів, в яких сформовано навички навчальної діяльності. Адже далеко не всі учні можуть брати участь у дискусіях і дебатах, здійснювати науково-дослідну діяльність та створювати проекти. Є ще й інша частина учнів. Як бути з тими, хто відверто висловлює небажання вчитися, демонструє відсутність інтересу до окремих предметів та навчання загалом? Вони не хочуть вслухатися в урок, вдумуватися, запам'ятовувати. Така поведінка та внутрішній опір зумовлені конкретними причинами. Спробуймо в них розібратися та згрупувати їх.

Перша група причин – невміння навчатися, долати труднощі пізнавальної діяльності. Адже навчання – складна праця, яка потребує спеціальних умінь та навичок, сили волі. Сучасний учень має не тільки зрозуміти пояснення вчителя, а й проаналізувати почуте, зробити висновки, навчитися порівнювати та узагальнювати. Передусім він повинен вміти слухати. Але, на жаль сучасні тенденції в навчанні не завжди враховують важливість вироблення таких умінь і навичок в учнів, і, як результат, дехто з учнів не може належним чином опанувати той обсяг знань, який пропонує програма. Сучасна програма пропонує великий обсяг складних знань. Узяти їх учневі на озброєння – не так легко. І якщо не вистачає потрібних якостей, то в дитини «опускаються руки» і вона протиставляє себе навчанню.

Друга група причин, що викликають негативне ставлення до навчання – невідповідність програмного навантаження потребам самих підлітків. Часто науковий рівень інформації не відповідає віковим можливостям учнів, є для них не просто нецікавим, а й незрозумілим, непотрібним. Педагоги змушені організовувати навчальну діяльність без опори на бажання та мотиви учнів. Але спробуйте дати людині те, чого вона не хоче брати!

Саме так і відбувається в процесі примусового навчання: викладач намагається вкласти в голови учнів те, що перевищує їхні потреби і бажання пізнати щось нове.

Третю групу переешкод на шляху до спіху в процесі навчання можна назвати так: методичні негаразди в організації навчально-виховного процесу навчальним закладом та самим викладачем. За останні роки життя навколо нас значно змінилося, прискорився його темп. Воно стало бурхливим і

набагато яскравішим, я для активної участі у своїх процесах потребує новітнього бачення, оволодіння навичками, відмінними від колишніх. Але, на жаль принципи навчання й виховання подекуди ще залишаються старими. Життя учнів поза ліцеєм стає набагато яскравішим і привабливішим, ніж у його стінах. Тому й хочеться учням проводити більше часу не в ліцеї, а поза його межами. Процес навчання учням доводиться терпіти як щось неминуче. Не стимулює потяг до знань і ряд певних чинників: слабке технічне забезпечення, обмеженість, а подекуди й застарілість роздатково-ілюстративного матеріалу, монотонність класно-урочної системи тощо. Учням не вистачає рухливості, мобільних змін, нових вражень, якими має бути насичений учбовий процес.

Деякі викладачі, набуваючи з роками педагогічного досвіду, знаходять для себе найбільш прийнятні та зручні методи та прийоми викладання, звикають до їх застосування й непомітно для себе перетворюються на автомат одноманітної дії. На кожному уроці – фронтальне або індивідуальне опитування, виклад нового матеріалу в звичній формі, автоматичне повідомлення домашнього завдання, виставлення не завжди компетентних оцінок. Така набридлива стабільність не може не налаштувати учнів проти самого процесу навчання, а іноді й проти викладача. Ефективним є добре підготовлене, сплановане і продумане заняття. А мета його визначає кінцевий результат – рівень вихованості, засвоєння та розуміння вивченого матеріалу. Щоб підготувати ефективний урок, викладачу необхідно вийти на новий рівень педагогічного мислення. Однак на практиці трапляються ще малоефективні заняття, на яких викладачі порушують науково-методичні принципи. Зокрема, деякі викладачі та майстри в/н:

- не завжди чітко визначають і досягають мети навчання;
- не забезпечують цілісної праці викладача та учнів, відсутні співпраця та спів розуміння;
- не забезпечують активності учнів на уроці;
- нераціонально використовують навчальних час на окремих етапах уроку тощо.

Для уникнення цих та інших недоліків викладач має передбачати і прогнозувати результати своєї діяльності, здійснювати наукові дослідження, моніторинги досягнутих результатів. Учні для нього не повинні бути загадкою, про них треба знати все. Лише високоякісний науковий розрахунок, замість споконвічної вчительської інтуїції, допоможе підвищити ефективність уроку.

В.Сухомлинський вважав, що *«без передбачення та наукового розрахунку педагогіка схожа на знахарство, а вчитель, який не хоче або не вмєє розраховувати, - на безграмотну няньку»*. Адже вчитель не той, хто вчить, а той, у кого вчаться.

Четверта група причин – соціальні. Не можна не згадати про факт негативного ставлення до навчальних закладів та вчителів у деяких сім'ях. Це обов'язково впливає на сприйняття навчально-виховного процесу самими

учнями. Іноді це пов'язано з недостатнім рівнем освіти батьків або з їхнім особистим негативним досвідом.

Якщо говорити про учнів, то вони чудово усвідомлюють, що високий рівень знань нині, не завжди є гарантією вступу до вищих навчальних закладів і не є незаперечним атрибутом достатнього матеріального рівня їхнього життя в майбутньому. То навіщо тоді так напружуватися і досягати успіхів у здобутті великого багажу знань?

Нині, педагоги України, звертаючись до Міністерства освіти, суспільства в цілому, просять потурбуватися про відмову від тієї зрівнялівки, яка нині існує в освіті, а з низькими балами зовнішнього незалежного оцінювання питання про подання документів до приймальних комісій ВНЗ навіть не розглядати, зокрема й на контрактну форму навчання.

Як бачимо, причин для небажання окремих учнів навчатися досить багато. Не всі їх можна легко усунути. Але ж є й такі, подолати які можна! Як же збудити цікавість учня? Як зробити так, щоб він захотів навчатися, поповнювати свої знання? А. де Сент-Екзюпері писав: «Спочатку потрібно пробудити душу в дитини, а потім шліфувати розум... Надто багато в світі людей, яким ніхто не допоміг пробуджуватись...»

Будь-яка людина залучається до діяльності тільки за наявності мотиву до участі в ній. Як правило, кодний учень під час уроку розвиває кілька видів діяльності. Усі вони мотивовані:

- бо нав'язані викладачем (вдало і вміло чи примусово);
- або ж мотиви з'явилися у самого учня.

Скажімо, він розглядає сторонню цікаву періодику, щось малює або занотовує. У даному разі завдання викладача полягає в тому, щоб спрямувати процес мотивації пізнавальної діяльності з даної теми так, щоб вона захопила учня, витіснивши на певний час інші мотиви. Для підтримки цього процесу потрібно міняти види діяльності. Причому щоразу, як з'являється нове навчальне завдання, учень повинен розуміти, навіщо така діяльність йому потрібна. Лише тоді він сприйме нав'язану викладачем мотивацію як свою особисту. Якщо бажання розібратися в питаннях, розглянутих на уроці, стане головним для учня і витіснить усі інші, то він зосередиться й процес пізнання триватиме успішно.

Отже, першою необхідною умовою збудження інтересу і «пробудження» учня є мотивація навчального процесу. Для цього потрібно використовувати певні стимули. Адже щоб спровокувати виникнення потреб у певному виді діяльності, необхідно наблизити їх до потреб самого підлітка. Тому дуже важливо для педагога бути обізнаним із типовими інтересами підлітків. Якщо потрібно, треба знати нахили та вподобання окремих учнів, що складають невеликий відсоток «нестандартних дітей (слабких або помітно сильних у навчанні), так званих «середніх» учнів, або ж проблемних, з точки зору виховання. Тому друга умова «пробудження» учня – це, як уже було зазначено знання вікових особливостей учнів і врахування їх під час планування навчального процесу. Найкраще це робити, коли учні працюють

самостійно і спілкуються при цьому одне з одним. Групова робота в різних її варіаціях підходить для цього якнайкраще.

Ще одним стимулом до навчання є цікавість, евристичність, яскравість подачі викладачем навчального матеріалу. Тому необхідно хоча б іноді змінювати стиль викладання нового матеріалу, урізноманітнювати стилі опитування, частіше пропускати через практику те, що вивчили. Навіть якщо тема є суто теоретичною, її можна опрацьовувати через рольову гру. Рольові ігри в своїй роботі практикують Ющук Р.В., Дуць В.В., Жичковська Л.О. Адже гра – це діяльність з уявними об'єктами. Учні часто не мають можливості займатися улюбленими справами через відсутність досвіду, знань, сил, засобів та можливостей. А на уроках у формі гри потрібна тільки уява, яка в учнів розвинута найбільше. Матеріалу для неї достатньо: вона складається з уривків почутих або прочитаних текстів, розмов дорослих, особистих спостережень, розповідей однолітків, телепередач тощо. Уява замінює учневі брак знань. Закономірністю є те, що з накопиченням знань обсяг уяви, як правило, зменшується й людина починає діяти переважно в реальному світі.

Гра сама по собі захоплива, але найголовніше – вона наближає, тематику уроку до внутрішнього світу учня, отже, стимулює навчальну діяльність.

Ще одним важливим стимулом до навчання є створення ситуації успіху. Надія на успіх живе в кожній дитині. Усунь надію – й зусилля людини втрачають сенс. Для одного учня очікування успіху звичне, а для іншого – епізодичне, для третього поодинокі. Творцями його виступають і учні, й викладачі (майстри в/н), й батьки. Успіх – це переживання стану радості, задоволення від того, що результат, до якого особистість прагнула у своїй діяльності, або збігся з її очікуваннями, або перевершив їх. На основі цього стану можуть сформуватися нові, сильні мотиви діяльності, зміниться рівень самооцінки, самоповаги. У педагогічному розумінні – це результат продуманої, підготовленої стратегії й тактики викладача та сім'ї. Якщо учень відчуває, що витрачені ним на навчальний процес зусилля не залишилися непоміченими й були оцінені належним чином, то він і надалі працюватиме. Для деяких учнів навіть можливість участі в діяльності групи вже є ситуацією успіху. А якщо їм було відведено роль доповідача (в будь-якій формі), то це стає для них дуже потужним стимулом до подальшого активного навчання. У таких моментах доцільна знову ж таки групова робота, де учасникам відведено певні ролі. Зростає рівень відповідальності перед групою за обсяг своїх знань та вміння їх презентувати.

Які ж іще методи слід використовувати для проведення сучасного уроку? Я тільки нагадаю, що найефективнішими є методи активізації мислення, до яких належать:

- мозкова атака;
- метод контрольних питань;
- синектика – метод вирішення творчих завдань шляхом пошуку аналогії;

- морфологічний аналіз;
- алгоритмічні методи, суть яких полягає в складанні та застосуванні алгоритмів для виконання завдань.

Ці та інші інтерактивні методи педагога продовжують активно впроваджувати в практику своєї роботи.

Нам відомо, що за образне мислення, уяву, «відповідає» права півкуля мозку. Тому, якщо викладач володіє знаннями про особливості розвитку пізнавальної діяльності учнів, специфічні джерела їхнього творчого розуму, він може сприяти активному розвитку особистості. Для розвитку фантазії, уяви, образного мислення необхідно залучати слуховий, зоровий, моторний, тактильний аналізатори, які сприяють процесу пізнання.

Головне завдання викладача – збільшити завдяки ерудитам творчий потенціал майбутнього покоління, сприяти тому, щоб кожен учень став особистістю в повному розумінні цього слова.

Отже, педагогічний процес – це одвічна діалектика успіхів і невдач. І найвище та найбільше щастя викладача (майстра в/н) – бачити, як в очах учня зароджується іскра думки, коли він пізнає незнане, як ця іскра розгоряється і вогонь переплавляє думку в слово. І це слово, почуте вчителем, знаходить відгук у його серці. І сплав думок, почуттів, емоцій втілюється в свідому діяльність, у творчу діяльність, в результаті якої учень само реалізується й відбувається становлення його особистості.

Давайте спільними зусиллями побудуємо сходинок успіху у роботі педагога:

Плануйте свою діяльність. Д. Менделєєв казав: «У лабіринті відомих фактів легко загубитися без плану»

Самостверджуйтеся за рахунок себе, адже ви самі відповідаєте за свій талант.

Інтелект – ніщо без загальної гуманної моралі, без поваги до самого себе та інших, до світу та всього живого в ньому.

Якщо ваш голос стає загрозливим, ви, а не діти робите щось не так.

Багато знань не робить людину розумною. Отже, мета освіти – не знання, а дія.

Людина вимірюється не з ніг до голови, а від голови до неба.

«Любіть роботу, яку ви виконуєте, і тоді жодного дня у вас не буде робочого» (Конфуцій)

Головний вихователь – життя, основний вихователь – родина, справа вчителя – пов'язати перше з другим та додати щось від себе.